

KRYSTYNA PIENIAŻEK
*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Warszawie
Zakład Badań Rynkowych*

STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU INFRASTRUKTURY RYNKU ROLNO - ŻYWNOŚCIOWEGO. Część I i II^(*)

Definicje niektórych pojęć użytych w artykułach.

Instytucjonalna infrastruktura rynku. Sieć banków, środków łączności, dróg i środków transportu oraz magazynów, sieć miejsc sprzedaży oraz dysponujące nimi: firmy, instytucje i organizacje.

Instytucje rynkowe. Instytucje, których funkcją jest zapewnienie obiegu (cyrkulacji) wartości materialnych (produktów, pieniędzy, usług) i niematerialnych (norm, zwyczajów, idei) oraz informacji niezbędnych dla podejmowania decyzji gospodarczych.

System finansowy. Polityka finansowa rządu wobec podmiotów gospodarczych w postaci zasad kredytowania, opodatkowania, systemu cel oraz instrumentów ochrony przed nieuczciwą konkurencją, jak też instytucje powołane do ich kreowania i kontroli.

Dystrybucja. Rynkowe pokrycie zapotrzebowania na dany towar na danym rynku, za pomocą sieci handlu (hurtowego, detalicznego) uformowanej w kanały rynku przez system porozumień między podmiotami rynku. Przedmiotem dystrybucji, od strony materialnej jest przemieszczanie towarów, ich magazynowanie oraz ewidencjonowanie zapasów.

Hurt pierwotny. Zakup produktów rolniczych niestandardyzowanych przez jednostki handlowe lub przetwórstwa w celu koncentracji partii towarowych, ich standaryzacji i odsprzedaży kolejnym odbiorcom.

Zbyt. Wewnętrzne planowanie produkcji w firmach, pozwalające im na dostarczanie towarów żądanej jakości na rynek w ilości, miejscu i czasie odpowiednim dla odbiorcy.

Efekt synergiczny. Ponadprzeciętny efekt współdziałania określany popularnie jako $2 + 2 = 5$. Ansoff⁽¹⁾ wyróżnia rodzaje synergii: sprzedaży, gdy używa się wspólnych kanałów dystrybucji i sieci sprzedaży; operacyjną, gdy np.

(*) Zamieszczamy Część I artykułu pt: Ocena głównych elementów infrastruktury rynkowej. Część II pt. Możliwości rozwoju instytucji rynkowych w gospodarce żywnościowej opublikujemy w numerze 2.

(1) I. A. Ansoff, Corporate strategy, Penguin Books LTD. Harmondsworth, Midlsex, England, 1971.

ten sam personel obsługuje zbiorowe zaopatrzenie; inwestycyjną, gdy firmy wspólnie podejmują nowe przedsięwzięcia, inwestują wspólnie (np. budują wspólnie samodzielny magazyn) tworząc nową jednostkę gospodarczą; zarządzania, gdy umiejętności i wiedza kadry kierowniczej wykorzystywane są do organizowania nowych rodzajów działalności.

Część I. Ocena głównych elementów infrastruktury rynkowej

1. System finansowo-bankowy ⁽¹⁾

Zaletą funkcjonującego obecnie systemu jest znaczący rozwój sieci banków, stopniowa poprawa technicznego ich wyposażenia i jakości kadr oraz systematyczny wzrost wartości i udziału kapitału własnego w zasobach banków.

Do poważnych wad zaliczyć trzeba: znaczny udział płatności nieterminowych (źle udzielonych kredytów), obciążenie obsługą zadłużenia budżetowego, mały udział banków o gospodarce jawnej, uczestniczących w publicznym rynku kapitałowym (wg stanu na koniec 1993 r. było ich tylko 13).

Gospodarka żywnościowa nadal obsługiwana jest głównie przez wyspecjalizowaną grupę banków z dominującą pozycją BGŻ (ok. 8 tys. zatrudnionych) i bardzo zróżnicowanym poziomem kapitału własnego. W 1994 r. rozpoczęło się jednak rozszerzanie działalności innych banków na gospodarkę żywnościową (g.ż.).

Główne banki działają jako spółki akcyjne, pozostałe (mniejsze) jako banki spółdzielcze. Banki w g.ż. udzielają głównie kredytów obrotowych ich udział np. w Spółdzielczym Banku Rozwoju wynosił w 1993 r. 100%, w banku Agrobank około 98%, w banku Animex Bank ponad 77%, we Wschodnim Banku Cukrownictwa - 68%. Banki działające w g.ż. w 1993 r. posiadały struktury poziome (oddziały, filie) rozwinięte w różnym stopniu (BGŻ - 100 oddziałów, Ban Rozwoju Rolnictwa - 40, Gospodarczy Bank - 19). W strukturze depozytów tych banków wysoki był udział wkładów osób prawnych (Fundusz Oddłużania i Restrukturyzacji Rolnictwa, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej i inne).

Banki spółdzielcze nadal są w fazie restrukturyzacji pod kątem ich integracji (obowiązkowe zrzeszenie w struktury regionalne). Prawie 1300 banków spółdzielczych zrzeszyło się z BGŻ, około 400 z Bankami Gospodarczymi. Nie udało się jednak zrestrukturyzować BGŻ. Obecnie zawieszona jest działalność 24 banków spółdzielczych, a wg oceny Głównego Inspektoratu Nadzoru Bankowego około 100 banków kwalifikuje się do ogłoszenia upadłości, zaś w blisko 700 wdraża się programy naprawcze. Stan banków zatem oraz obsługiwanych przez nie podmiotów jest bardzo zróżnicowany.

Wskutek nałożenia się problemów (skali, rozmieszczenia oraz stanu technicznego i kadrowego) przemysłu spożywczego z minionego okresu na zmiany

systemu finansowego niekorzystna była (i jest) sytuacja głównych klientów banków tj. dużych zakładów przetwórczych (państwowych), które nie mają prawa do korzystania z bankowego kredytu obrotowego, jest skomplikowana. Często ich sytuacja zależy od wielkości kwot i administracyjnych decyzji ARR o rozdysponowaniu tzw. kredytu skupowego. Wskutek braku środków obrotowych rośnie wśród nich tendencja do finansowania się kosztem dostawcy oraz maleje szansa na wzrost konkurencyjności krajowych wyrobów żywnościowych na coraz bardziej otwartym rynku.

2. Informacja rynkowa ⁽²⁾

Informacją rynkową dla rolników zajmują się wyłącznie Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Rolnicy korzystają ponadto z informacji radiowych, TV, rzadziej prasowych, najczęściej jednak z przekazu ustnego we własnym środowisku, a nieliczni korzystają z pośrednictwa branżowych i ponadbranżowych organizacji rolników (izb i związków branżowych). W korzystniejszej sytuacji są dawne państwowe zakłady przetwórcze, gdyż niektóre z nich korzystają w sposób nieformalizowany z poprzednich rozwiązań i łatwiej tworzą nowe powiązania organizacyjno - informacyjne.

Zbiory informacyjne tworzone przez służby państwowych urzędów statystycznych, ARR, PISiPAR, MRiGŻ, IERiGŻ itp. obejmują dane o stopniu agregacji utrudniającym ich wykorzystanie do bieżącego zarządzania przez podmioty gospodarcze. Ich wykorzystanie utrudnia też opóźnienie publikowania informacji, w stosunku do ewidencjonowanych zdarzeń oraz sposób rozpowszechniania. Informacje o zasadniczym znaczeniu (szacunki plonów, stany pogłowia, zapasy, udział największych podmiotów w rynku itp.) w formie dokumentu pierwotnego są dostępne tylko dla wąskiej grupy pracowników instytucji gromadzących je, zaś w formie częściowo przetworzonej i zagregowanej podawane publicznie z dużym opóźnieniem. Uzyskanie informacji o mniejszym stopniu agregacji uniemożliwiają przepisy o systemie informacji gospodarczej. Niektóre informacje publiczne (np. notowania cen) ze względu na formę grupowania danych i terminy ich publikacji nie są przydatne do zarządzania operacyjnego w podmiotach gospodarczych.

System informacyjny jest bardziej nastawiony na obsługę administracji niż podmiotów gospodarczych.

W Polsce funkcjonują systemy służące informacjami o partnerach gospodarczych, pozwalające na analizy i szacunki spodziewanego popytu, ale informacje

(2) Informacje podano w oparciu o publikację dr Jacka Kulawika m.in. Informacja o kierunkach ewolucji sektora bankowego, Agrokontakt nr 1 (11), IERiGŻ, Warszawa, 1994

SONDAŻ REDAKCYJNY

Otrzymał(a) Pan(i) pierwszy numer biuletynu

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

Chcielibyśmy, ażeby czasopismo to służyło tym, którzy chcą być jego czytelnikami, jak również było miejscem wymiany myśli, doświadczeń i informacji dla wszystkich, którzy interesują się doradztwem rolniczym i chcą wnieść swój wkład w tworzenie jego treści.

Do wszystkich zatem zwracamy się z prośbą o przestanie swoich uwag, propozycji lub odpowiedzi na zamieszczone pytania - bądź jedno z nich.

Dziękujemy za nadesłane wypowiedzi.

Zespół redakcyjny

1. Jakie zagadnienia Pana(i) zdaniem powinny być prezentowane na łamach biuletynu?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Jakich zagadnień osobiście oczekuje Pan(i) najbardziej?

.....

.....

-
-
3. Czy chce Pan(i) podzielić się na łamach czasopisma swoimi doświadczeniami, uwagami, propozycjami dotyczącymi doradztwa rolniczego? Jeśli tak, to jakich zagadnień będą one dotyczyły?

.....

.....

.....

.....

4. Uwagi i propozycje dotyczące treści, układu tekstu i inne.

.....

.....

.....

.....

5. Jestem: rolnikiem, pracownikiem ODR, pracownikiem uczelni rolniczej, pracownikiem instytutu, nauczycielem,
- (właściwe podkreślić lub wpisać)*

Adres redakcji
„Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
Oddział w Poznaniu
ul. Winogrody 63 61-659 Poznań
tel. 232-081, fax 201-971

o nich nie są dostatecznie rozpowszechnione, nie ma też nawyku i przymusu ekonomicznego do korzystania z nich. Są to systemy Biuro Zbliżenia Przedsiębiorstw (BRE) oraz Business Cooperation - Network (BC-NET) przy Centrum Informacji Centralnego Urzędu Planowania (CI, CUP), Bank Informacji Gospodarczej (BIG), Bank Kooperacji Gospodarczej (BKG) i Biuro Doradztwa Gospodarczego przy Fundacji Centrum Informacji Gospodarczej w Poznaniu. Ponadto przy Krajowej Izbie Gospodarczej (KIG) działa sieć informatyczna (OSIG) i wydawnictwo gospodarcze (INFODATA). Funkcje koordynacyjno - informacyjne pełnią też Centra Promocji KIG.

Były próby utworzenia systemów informacji rynkowej przez izby gospodarcze na potrzeby członków oraz przez branżowe organizacje producentów. Jednak narastający stopień uadministracyjnienia gospodarki żywnościowej utrwala większą skuteczność dotychczasowych nieformalnych i sprzecznych z handlowymi zwyczajami metod pozyskiwania informacji. Mimo to niektóre z tych inicjatyw rozwijane są nadal, choć wymagają uwiarygodnienia możliwego tylko w warunkach regulacji rynkowej.

Badaniami rynkowymi na skalę mikro- i makroekonomiczną zajmują się liczne firmy doradcze (zwane konsultingowymi) krajowe i zagraniczne o zróżnicowanym, często bardzo wysokim poziomie zawodowym. Firm takich o dobrej renomie, działających w obrębie g.ż. jest kilkanaście. Korzystają z nich jednak albo instytucje rządowe, albo silniejsze podmioty gospodarcze, najczęściej przygotowujące się do prywatyzacji (bariera kosztowa).

3. Komunikacja, transport oraz łączność

Łączność jest najsłabszym ogniwem infrastruktury rynku. Stopień np. telefonizacji w gminach w ostatnich latach wzrósł wielokrotnie, ale jest nadal niewystarczający. Wady systemu łączności utrudniają a czasem wręcz uniemożliwiają korzystanie z istniejących baz informacji. Doświadczają tego głównie firmy handlowe małe i średniej wielkości, którym brak środków uniemożliwia korzystanie z drogich nowocześniejszych urządzeń i sieci.

Większość przewozów produktów rolniczych i żywnościowych odbywa się w Polsce drogowym transportem lądowym. Tylko towary masowe, na większą odległość, przewożone są koleją. Stan sieci dróg w Polsce, nieprzystosowanej do obecnych powiązań regionalnych i natężenia ruchu oraz zły stan techniczny dróg powoduje wzrost kosztów przewozu. Stan transportu wodnego stanowi w Polsce słabe ogniwo infrastruktury rynkowej (niewykorzystane są możliwości obniżki kosztów transportu - jeszcze kilka lat wstecz buraki przewożone były często kolejami lokalnymi, wąskotorowymi lub drogą wodną - na barkach).

W zakresie przewozów międzynarodowych w Polsce funkcjonuje uznane za granicą Zrzeszenie Międzynarodowych Przewoźników Drogowych w Polsce, ponadto firmy spedycyjne - o dużych tradycjach - C.Hartwig, Przedsiębiorstwo Spedycji Międzynarodowej z licznymi oddziałami na terenie kraju, Polfracht Polskie Przedsiębiorstwo Maklerskie z siedzibą w Gdyni i szereg innych.

W transporcie krajowym poważnymi przewoźnikami są przedsiębiorstwo PEKAES (PKS) i Polskie Koleje Państwowe (PKP).

W rolnictwie dominuje indywidualna własność środków transportu, a korzystanie z usług transportowych występuje rzadko. Częściej rolnicy rozwijają działalność przewozową płodów rolnych jako hurtownicy lub w handlu obwoźnym (zaopatrzenie produkcyjne rolnictwa i zbytu).

W przetwórstwie sytuacja jest zróżnicowana. W niektórych branżach są próby odbudowania branżowego transportu specjalistycznego w innych następuje jego likwidacja lub restrukturyzacja w kierunku transportu wielobranżowego. Wiele podmiotów korzysta z usług przewozowych firm prywatnych i sektora publicznego.

5. Gospodarka magazynowa

Sytuacja finansowa przetwórstwa spożywczego i zastępowanie regulacji rynkowej administrowaniem jest przyczyną braku płynności przepływów towarowych na rynku produktów rolniczych i żywności. Istnieje ekonomicznie uzasadniona tendencja do minimalizowania zapasów. Powoduje to przenoszenie ciężaru zamrożenia kapitału w przypadku trwałych produktów rolniczych (zboża) na rolników, w pozostałych na przetwórstwo.

Nastąpiło przesunięcie magazynowania produktów rolniczych (głównie surowców) z handlu i przetwórstwa do rolnictwa. Zdolności przechowywania w rolnictwie, np. zbóż badane w gminach są dostosowane do wielkości produkcji, a wyższe w stosunku do towarowości. Stan techniczny magazynów w gospodarstwach rolników indywidualnych jest bardzo zróżnicowany i na ogół niski. Brak jest zdolności suszenia i kondycjonowania przechowywanych ziemniaków, a w przypadku warzyw i owoców mało jest przechowalni o kontrolowanych warunkach.

Stopień wykorzystania magazynów w hurcie pierwotnym jest znikomy (liczne, dawne GS "SCh" pozbyły się magazynów lub wykorzystują je okresowo). W zakładach zbożowych wykorzystanie magazynów uzależnione jest od sytuacji finansowej, a często bezpośrednio od decyzji ARR o ich wykorzystaniu (kredyt skupowy, akredytacja na magazyny rezerw rządowych). Niewykorzystane są nawet duże, nowoczesne magazyny budowane w latach osiemdziesiątych ze środków budżetowych.

Poważny problem stanowi przechowywanie produktów roślinnych (sezonowość podaży) przetwarzanych kampanijnie (cukier, oleje itp.). Koszt przechowywania np. cukru w cenie detalicznej przekracza niekiedy 30%. Wahania cen, nie zawsze wywołane sytuacją popytowo - podażową, utrudniają podejmowanie działalności hurtowej, zwłaszcza jako działalności wyłącznej. Hurt nabiera charakteru spekulacyjnego (duże ryzyko, duży zysk).

W g.ż. zasadniczą rolę w fizycznej infrastrukturze handlowej odgrywa nowoczesny łańcuch chłodniczy. W ostatnich latach wyraźnie poprawiło się wyposażenie sieci handlu detalicznego w urządzenia chłodnicze. Nie jest natomiast wykorzystany w pełni potencjał chłodnictwa technologicznego. Świadczy to o ekstensyfikacji (zagrożenie wzrostem strat fizycznych i materialnych w g.ż.) metod przetwórstwa i dystrybucji żywności. Wpływa to niekorzystnie na sytuację ekonomiczną firm chłodniczych (wielo- i jednobranżowych). Magazynowanie produktów jest przerzucane na producentów, zaś wykorzystanie kubatury istniejących chłodni maleje. Ich rola zaczyna ograniczać się do świadczenia usług produkcyjnych lub przechowalniczych.

Funkcjonowanie omawianych elementów infrastruktury rynku utrudnia obecnie przede wszystkim rozproszenie podaży. Rolnicy niechętnie występują zbiorowo na rynku. Znaczne jest regionalne zróżnicowanie nawyków handlowych tj. skłonności do sprzedaży targowiskowej lub w bezpośrednich kontaktach z firmami przetwórstwa. Pośrednictwo handlowe na rynku surowców rolniczych występuje rzadko, z braku motywacji ekonomicznej (nie ma zróżnicowanych standardów handlowych w hurcie pierwotnym i następnych ogniwach kanałów dystrybucji).